

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך כט, תשל"ח

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

הפיטוי קִמְנוי וְגִמּוּר, מקורו ושימוש

בלשונם של נאמנים ועיתונאים שגור הפיטוי "קִמְנוי וגמור עם פלוני לעשות (א: לא לעשות) דבר מה", כגון: "עראפאת: קִמְנוי וגמור עם אש"ף לפתוח בדו-שיח עם ארצות הברית" (פותרת בעיתון "הארץ", 13.6.77); "כפי שנודע קִמְנוי וגמור עם צים לא להעסיק את לוי" (מתוך ידיעה, שם, 29.6.77).

מה מקורו של פיטוי זה? אכן-שושן, בערך קִמְנוי שבמילונו החדש, פותב: "קִמְנוי וְגִמּוּר — ע"פ 'נמנו וגמרו', ראה ערך מנה". בערך מנה — בערך-המשנה נמנו וגמרו — הוא מביא את דברי הגמרא שבמסכת עירובין (ראה להלן). ועוד הוא מביא מן הספרות החדשה (טשרניחובסקי, ברקוביץ, בורלא). היוצא מהבאותיו, שהמקור הוא התלמוד הבבלי. ובערך גִמּוּר אכן-שושן פותב: "קִמְנוי וְגִמּוּר — שאול מן 'נמנו וגמרו' (ידיים ד, א)". מפאן, שהמקור הוא המשנה.

כנעני במילונו "אוצר הלשון העברית", בערך ב. קִמְנוי — ערך-המשנה קִמְנוי וגמור — מביא: "קִמְנוּיָהּ וְגִמּוּרָה בְּסוּד חֻכְמֵי־תוֹרָה: אֲשֶׁר־יָמִי שְׁלֹא נִכְרָא (פיט)". ועוד הוא מביא מן הספרות החדשה (מנדלי, ברקוביץ, פרש, אלתרמן, הלקין). היוצא מדבריו, שמקור הפיטוי הוא הפיוט.

מהו אפוא מקור הפיטוי קִמְנוי וְגִמּוּר — חמשה, הגמרא או הפיוט? — נראה ברור, שדברי הפיוט מיוסדים על דברי

הגמרא שבמסכת עירובין, ואולם נוסח הפיוט הוא הוא מקור
השימוש בספרות החדשה.

והרי העדויות כסדרן.

(א) "ת"ר: שתי שנים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה. הללו
אומרים: נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא; והללו אומרים:
נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא. נמנו וגמרו: נוח לו
לאדם שלא נברא יותר משנברא" (פבלי עירובין יג ע"ב).
"נמנו" — פלומר מנו את הקולות — "וגמרו", החליטו.
(ב) "מְנוּיָה וּגְמוּיָה / בסוד חכמי תורה / אשרי מי שלא
נברא" (הפזמון החוזר של הפיוט "אנוש איך יתכפר / וכל
מעשיו בשפך / נכתבים בספר"¹). ברור, שדברי הפיוט (ב)
מיוסדים על דברי הגמרא (א)².

(ג) "מְנוּיָה היא היום וגמורה מסוד חכמי היופי בסברא,
שלהרגשת היופי יש מבוא בשכל ובתבונה ישרה" (ש"י
אברמוביץ — מנדלי מוכר ספרים — "דרשו משפט". נדפס
ב"המליץ", שנה שלישית, תרכ"ג/1863, גיליון 26, עמ' 415).
אין כל ספק, שדברי אברמוביץ (ג) במלותיהם ובחריזתם בנויים
על דברי הפיוט (ב).

1. דוידזון א 6403. פיוט זה נאמר בחפילת מוסף של יום פפור במנהג
איטאליאני. ראה מחזור שד"ל, חלק שני, ליורנו תרט"ז, דף קל"ג. במנהג
גולן אומרים את החרוז החוזר בלבד. ראה מחזור לימים הנוראים, מהד'
דניאל גולדשמידט, ירושלים תש"ל, חלק שני, עמ' 589. מודה אני למר מאיר
מדין, שעורני למצוא את מקורה של עדות (ב).

2. השוה דברי דניאל גולדשמידט, שם (הערה 1).

(ד) "ואנחנו אפוא לא נכחז, כי כל הדברים האלו יגעים, לא יוכל איש להשיב עליהם נכונה, ואולם מסוד חכמים ונבונים היא מנויה וגמורה, שיצירת בעלי החיים פסקה אחרי בריאת האדם" (הוא, "ספר תולדות הטבע", חלק שני, העוף, זייטומיר, תרכ"ז/1866, עמ' 6). אף עדות זו (ד) ממש כקודמתה (ג) בנויה על יסוד הפיוט (ב).

(ה) "לדעתם היה טוב יותר, אלמלא לא היו לו להאדם התשוקות המרתיחות את דמו והמשיאות אותו לאהבת נשים. מנויה וגמורה אצלם, שלפי סדר מלכות שמים לעתיד לבוא האישות תהא בטלה" (הוא, "מה אנו?", נדפס ב"השחר" שנה שישית, תרל"ה, עמ' 527). החידוש שבמובאה זו, לעומת שתי קודמותיה, היא תוספת מלת אצלם שלאחר מנויה וגמורה. בכל שלוש העדויות (ג-ה) המשכו של הצירוף מנויה וגמורה הוא משפט משועבד, הפותח במלת ש-³.

(ו) "— בהן שלי, שהיינו עושים רצונכם לכבוד עצמכם ולכבוד המקום שלכם — החזיר להם בנימין — אלא שכבר מנויה וגמורה אצלנו לעבור מזה במים מחר, בלי נדר, בנהר סרחון" (הוא, "קיצור מסעות בנימין השלישי", אודיסה תרנ"ו. נדפס כנספח ל"פרדס" ספר שלישי, תרנ"ז, עמ' 57). בדומה לעדות (ה) אף כאן נוספה מלת אצלנו לאחר מנויה וגמורה.

3. שמא בהשפעת משנת ידים פרק ד, משנה א: "בו ביום נמנו וגמרו על ערכת הרגלים, שהיא משני לוגין ועד חשעה קבין"

החידוש שבעדות זו, לעומת שלוש קודמותיה, שבמקום המשפט המשועבד הפותח ש-, יש כאן המקור בלמ"ד: "מנויה וגמורה אצלנו לעבור" וכו'. ובכך אנו מתקרבים לנוסח הרווח בלשוננו היום: "מנוי וגמור עמו לעשות" וכו'.

החילוף מנויה וגמורה (כפפיוט ובדברי מנדלי, וכן בכמה עדויות, שפנעני מביא במילונו) לעומת מנוי וגמור (כמקובל היום, וכן במובאה מדברי אלתרמן, שפנעני מביא במילונו) — כמוהו פחילופים דומים בכמה ביטויים אימפרסונאליים, פגון: עלתה/עלה על דעתו (ברעתו), עלתה/עלה בידו וכיו"ב (עיין במילונים). איני יודע, מה טיבו של החילוף אצל- (כבדברי מנדלי בדוגמאות (ה)-(ו) לעיל, וכן ברוב העדויות, שפנעני מביא במילונו) לעומת עס- (כמקובל היום וכעדויות של אלתרמן, שפנעני מביא במילונו).